

**ՀՀ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ. ՀՀ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ**

Վերջին տարիների ֆինանսական ճգնաժամը, որը վերաճել և դարձել է տնտեսական ճգնաժամ, առաջին ծիլերը տվեց ԱՄՆ-ի տնտեսությունը: Գլոբալիզացման պայմաններում տնտեսությունների փոխադարձ կախվածության աստիճանը ծայրահեղ բարձր է: Հաշվի առնելով «Բրեթոն-Վուդյան համաձայնագրերը» (ԱՄՆ, Նյու Հեմփշիր, 1944թ.), ըստ որի դոլարը մինչ օրս համարվում է համաշխարհային հիմնական արտարժույթ (չնայած որ ունի արժանի մրցակից, ինչպիսին է եվրոն), ԱՄՆ-ի 100 տրիլիոն դոլարի պարտքը ստիպված են փակել ոչ միայն ամերիկացիները, այլև մնացած բոլոր՝ հատկապես զարգացած երկրները: Հայաստանը, թեկուզև չլինելով զարգացած երկիր, փոխկապակցված է համաշխարհային ֆինանսական և տնտեսական գլոբալ համակարգին, և կրել է մեծ վնասներ:

Ռուսաստանը նախքան ճգնաժամը, տնտեսական աճի բավական բարձր տեմպեր է արձանագրել. նավթի (համաշխարհային հայտնաբերված պաշարների 10-12%-ը), գազի (30-32%-ը) ածուխի (30%), անտառանյութի (22%, պաշարներով, թվում է պետք է խուսափել ճգնաժամից: Նշենք նաև, որ ֆինանսական ճգնաժամի սկիզբին Ռուսաստանը աշխարհում երկրորդ տեղում էր իր ոսկու և արտարժույթի պաշարներով (560 մլրդ դոլարի չափով), ամեն դեպքում Ռուսաստանի Դաշնությունը չկարողացավ զերծ մնալ ֆինանսական բուռն ցնցումներից: Ռուսաստանի տնտեսության հետ էլ սերտորեն առնչվում է ՀՀ տնտեսությանը. 2009 թվականի առաջիկա երեք ամիսների ընթացքում ՀՀ բանկային համակարգի միջոցով Ռուսաստանից Հայաստան է փոխանցվել 146247 միլիոն դոլար, իսկ հակառակ ուղղությամբ կատարված փոխանցումների ծավալը կազմել է 24,365 ԱՄՆ դոլար: Հատկանշական է, որ Ռուսաստանից Հայաստան փոխանցված գումարների ճնշող մեծամասնությունը՝ 96,4%, անձնական կամ ոչ առևտրային բնույթ են կրում: Սույն Կարգի գումարների փոխանցման ծավալը նվազել է 34%-ով 2008 թվականի համեմատ, 2009 թվականին նաև ԱՄՆ-ից Հայաստան փոխանցված գումարներն են նվազել՝ 18,310 միլիոն դոլարի համեմատ, տվյալ ցուցանիշը նվազել է 43,83%-ով: Ընդհանուր առմամբ 2009 թվականի առաջին եռամսյակի ընթացքում Հայաստան փոխանցված գումարների ընդհանուր ծավալը կազմել է 261,782 միլիոն դոլար. Հայաստանից փոխանցված գումարների ծավալը կազմել է՝ 131,498 միլիոն դոլար: Մեր երկրում 2009 թվականի ապրիլից արձանագրվել է 3,2% գնաճ: Իսկ 2010 թվականին գնաճի տեմպը երկրորդ եռամսյակից սկսել է արագանալ: Հայաստանում արտահանման և ներմուծման ծավալների շեշտակի նվազում է արձանագրվել: Շուրջ 30 տոկոսով նվազել են պատրաստի սննդի արտադրանքի և 20 տոկոսով՝ հանքահումքային արտադրանքի ծավալները: Արտահանման կառուցվածքում հանքահումքային արտադրանքի ծավալը կրճատվել է 70 տոկոսով՝ պայմանավորված պղնձի և մոլիբդենի միջազգային գների կտրուկ անկմամբ: Ոչ թանկարժեք քարերի, մետաղների և դրանցից պատրաստված իրերի արտահանումը կրճատվել է շուրջ 50 տոկոսով: Հայաստանի միջազգային բեռնափոխադրողների ասոցիացիայի բեռնատարների 50 տոկոսը պարապուրդի են մատնվել և գտնվում են Երեւանում: 2009 թվականի ապրիլին «Տնտեսություն և արժեքներ» հետազոտական կենտրոնի կողմից իրականացված հետազոտությունների տվյալներով Հայաստանի 60 փոքր և միջին ձեռնարկությունների 90%-ը զգացել է ճգնաժամի բացասական հետևանքները: Ձեռնարկությունները ստիպված կրճատել են աշխատակիցների թիվը, արդյունաբերական ընկերությունների շուրջ 20%-ը կրճատել է աշխատավարձերը: Ծգնաժամը Հայաստանի Հանրապետությունում ամենաշատը ազդել է էներգետիկայի, հանքարդյունաբերական և շինարարական ոլորտների վրա: Այս բոլոր տվյալները կարծես, փաստում են, որ Հայաստանի տնտեսությունը սերտորեն ինտեգրված է համաշխարհային տնտեսությանը, այդ պատճառով էլ արձագանքել

է համաշխարհային տնտեսական փոփոխություններին: Հայաստանի Հանրապետության բնակչության շուրջ 70%-ը ենթարկվել է ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի բացասական ազդեցությանը: «Տնտեսություն և արժեքներ» հետազոտական կենտրոնը «Ի-Վի Քոնսալթինգ» խորհրդատվական ընկերության աջակցությամբ այս տարվա մարտին հանրապետությունում իրականացրել է հետազոտություն: Իրականացված հարցումներին մասնակցել է 1000 տնային տնտեսություն, որոնցից 44 տոկոսի մոտ նկատվել են եկամուտների նվազում, 15 տոկոսի մոտ՝ աշխատավարձերի ուշացումներ, 11 տոկոսը հայտնվել են հարկադիր պարապուրդում, իսկ 7 տոկոսն ընդհանրապես կորցրել է աշխատանքը: Տնային տնտեսությունների եկամուտների նվազում է արձանագրվել 11-25 տոկոսի սահմաններում: Տնային տնտեսությունների միայն 20 տոկոսն է վստահություն հայտնել, որ ճգնաժամը կհաղթահարվի կարճ ժամանակահատվածում, իսկ շուրջ 50 տոկոսը կանխատեսում է իրավիճակի վատթարացում: Հարցվածների 15 տոկոսը պատասխանել են, որ ստեղծված իրավիճակում դժվարանում են արտագնա աշխատանք գտնել: Երեսնում հարցվածների 40 տոկոսը նշել է, որ նախատեսում է կրճատել կապի վրա կատարվող ծախսերը: Երկարաժամկետ ապրանքների գնումը հետաձգել է 33, բնակարանների վերանորոգման և գնման աշխատանքները՝ 32 տոկոսը: Հարցվածների 33 տոկոսը կրճատել են տուրիզմի, 24 տոկոսը՝ սննդի վրա կատարվող ծախսերը, իսկ ավտոմեքենայի գնման գործընթացը հետաձգել է 9 տոկոսը:

Հայաստանը դասվում է այն երկրների շարքին, որոնք ունեն անցումային զարգացող տնտեսություն, այս դեպքում առավել քան կարևոր է մշակել այնպիսի ռացիոնալ ռազմավարություն, որպեսզի համաշխարհային ճգնաժամը ունենա նվազագույն ազդեցություն Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության վրա: Ծգնաժամի դեմ պայքարը այսօր հիմնախնդիր է արևմտաեվրոպական հզոր երկրներում՝ Ճապոնիայում, Ռուսաստանում, Չինաստանում: Ծգնաժամով պայմանավորված՝ Հայաստանի առջև այժմ 2 հիմնական խնդիր է ծառայել տնտեսական աճի նվազում և արտաքին առևտրի պակասորդի ավելացում: Դրանցից առաջինը հաղթահարելու համար պետք է ավելացնել բյուջետային ծախսերը ենթակառուցվածքների ֆինանսավորման վրա, իսկ երկրորդի համար կիրառել փոխարժեքի քաղաքականությունը: Հայաստանի կառավարությունը վարում է փոխարժեքի առավել ճկուն քաղաքականություն, որը մաս է ընդհանուր մակրոտնտեսական քաղաքականության:

Հաշվի առնելով ՀՀ տնտեսության յուրահատկությունները, հարկավոր է հիմնախնդիրը լուծել հետևյալ ֆունկցիաները ապահովելով՝

1. իրականացնել ՀՆԱ-ի ինդեքսի պահպանում,
2. կայունացնել գները,
3. պակասեցնել գործազրկության մակարդակը,
4. խթանել արդյունաբերական արտադրությունը,
5. ավելացնել ներդրումների ծավալը,
6. ֆոնդային բորսաների ինդեքսը հանգեցնել կտրուկ փոփոխությունների:

Պետության ներգործության (Կենտրոնական բանկի) հիմնական գործիքները դրամական առաջարկի վրա՝ դա պարտադիր պահուստային պահանջարկի նորմատիվային մեծության փոփոխությունն է՝ զեղչման չափի մակարդակին (ռեֆինավորման չափ) և գործողությունը բաց շուկայում (պետական արժեքավոր թղթերի առք ու վաճառք): Դրամական առաջարկի և արտադրական ոլորտների միջև փոփոխությունների կապը բնութագրում է «кейнсианский հաղորդիչ մեխանիզմը», որի համաձայն դրամական առաջարկի փոփոխությունն իր ետևից բերում է տոկոսի մակարդակի փոփոխություն, ինչն անդրադառնում է ներդրումային պահանջարկի վրա, որն իր հերթին մուլտիպլիկատիվ էֆեկտով ազդում է ՀԱԱ-ի և զբաղվածության ծավալի վրա: ՀՀ կառավարությունը մշակել է հետևյալ հակաճգնաժամային սկզբունքը տնտեսության զարգացման համար, շարունակել կատարել բարեփոխումներ, որը և կօգնի հեշտ դուրս գալ ստեղծված իրավիճակից: Համաշխարհային բանկի տնօրենների խորհուրդը հաստատել է Հայաստանին վերաբերող 5 վարկային ծրագրեր, որոնք են՝

1. հատկացնել 50 մլն դոլար արժողությամբ Հայաստանի փոքր և միջին ձեռնարկատիրության (ՓՄՁ) ֆինանսավորման համար,
2. 25 մլն դոլար՝ գյուղական ճանապարհների կառուցման համար,
3. լրացուցիչ 8 մլն դոլար՝ սոցիալական ներդրումների և լրացուցիչ,
4. 2 մլն դոլար՝ գյուղական զարգացման ծրագրերին: Ընդհանուր առմամբ, այս գումարը կազմել է 85 մլն դոլար,
5. դրամաշնորհային ծրագիր է 1,5 մլն դոլար արժողությամբ, որն ուղղվելու է երկրաջերմային էներգիայի ուսումնասիրմանը՝ Գեղարքունիքի մարզի Գրիձոր և Սյունիքի մարզի Կառկառ վայրերում: ՀԲ միջոցներով վերանորոգվելու են գյուղական ճանապարհները, ֆինանսական աջակցություն է տրվելու գյուղական և սոցներդրումների ծրագրերին ուղղված ենթակառուցվածքների ստեղծմանը, գումար է ներդրվելու աշխատատեղերի ավելացման համար, որը նաև կբարելավի գյուղատնտեսության արտադրողականությունը և բնակիչների կենսամակարդակը: Գյուղական ճանապարհների նորոգման ծրագրով մինչև տարեվերջ Հայաստանի 9 մարզերում կնորոգվեն 100 կմ երկարության ճանապարհներ, որի շնորհիվ կստեղծվեն 800 աշխատատեղեր: Սոցիալական ներդրումների ծրագրով աջակցություն կստանան 55 ամենաաղքատ համայնքները, որտեղ կնորոգվեն դպրոցներ, համայնքային կենտրոններ, կանցկացվեն խմելու ջրագծեր: Գյուղական զարգացման ծրագրով ավարտին կհասցվեն 35 համայնքներում տնտեսական զարգացման ծրագրերը և դրանցում կընդգրկվեն եւս 5-7 համայնք: ՓՄՁ-ների ֆինանսավորման ծրագիրը, այն առաջին վարկն է, որ տրամադրում է ՀԲ կառույցը Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկը: Այս ծրագրով վարկերը կտրամադրվեն Հայաստանի Կենտրոնական բանկին, որն էլ՝ բանկերին: Վերջիններս վարկեր կտրամադրեն տնտեսավարողներին: ԿԲ-ի կողմից բանկերին տրամադրվող գումարը կկազմի մոտ 8 տոկոսի սահմաններում, իսկ բանկերը վարկերը պետք է տրամադրեն 500 մլն դրամ տարեկան շրջանառությունից ցածր շեմ ունեցող կազմակերպություններին, մեկ վարկի առավելագույն չափը չպետք է գերազանցի 150 հազար դոլարը: Վարկերը կտրամադրվեն դրամով և արտարժույթով, եթե տվյալ կազմակերպությունն ունի արտարժույթային եկամուտներ: Ըստ ՀԲ երեւանյան գրասենյակի ղեկավարի, այս վարկի տրամադրումը 2 նպատակ ունի՝ հաշվի առնելով տնտեսական աճի դանդաղումն ու մասնավոր փոխանցումների նվազումը, ապահովել ՓՄՁ-ների ֆինանսավորումը և պահպանել ՓՄՁ-ների ֆինանսավորման մատչելիությունը: Հարկային եկամուտները հավաքելիս հարկ է ընդլայնել հարկման բազան, որպեսզի բեռը չընկնի փոքր և միջին բիզնեսի վրա: Դրա համար անհրաժեշտ է ներդնել հարկահավաքման նոր ձեւեր՝ ռիսկերի հիման վրա ստուգումների անցկացում, ինքնահայտարարագրում, շփումների նվազեցում պետական պաշտոնյայի և գործարարի միջև: Պետք է մոբիլիզացնել ջանքերը Հայաստանում ստվերը հարկման դաշտ բերելու ուղղությամբ և որ այդ ստվերի մի մասն էլ գտնվում է փոքր և միջին բիզնեսում: Խնդիրն, ըստ նրա, այն է, որ եկամուտները հավաքվեն ավելի լավ միջոցներով: Տնտեսական քաղաքականությունը բավականին ճիշտ է, այն կօգնի մեղմել ճգնաժամի ազդեցությունները, կառավարության կողմից ՓՄՁ-ների համար ֆինանսավորման մատչելիությունը ապահովում է ենթակառուցվածքների կառուցման ծրագրերի իրականացումը և այդ միջոցով աշխատատեղերի ստեղծումը: Միաժամանակ, ներմուծվող ապրանքների համար մաքսատուրքերի բարձրացման առնչությամբ, որ Հայաստանի կառավարությունն իրականացնում է տեղական արտադրությանը խրախուսելու նպատակով, ՀԲ-ն խորհուրդ է տալիս բոլոր երկրներին զերծ մնալ նման հովանավորչական քայլերից: Ըստ Արիստոմենե Վարուդակիսի (ՀԲ գրասենյակի ներկայացուցիչը Հայաստանում), նաև ներմուծվող ապրանքների գնաճ կառաջացնի և բացասաբար կանդրադառնա աղքատ բնակիչների վրա: Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսական քաղաքականության գերնպատակը մեկ սերնդի կյանքի տևողության կտրվածքով ռեսուրսների արդյունավետ բաշխումն էր, մինչդեռ ժամանակակից քաղաքակրթության առաջընթացը պայմանավորվում է կայուն զարգացման ապահովմամբ, որի պարագայում առավել երաշխավորված են ներկա և ապագա սերունդների պահանջների բավարարման հնարավորու-

քյունները: Այս առումով, տնտեսական քաղաքականությունը, քանակական աճին զուգընթաց, ներկայումս ուղղված է որակական տնտեսական զարգացման ապահովմանը: Այսինքն, գերակայությունը մարդկային ռեսուրսների, այն է՝ մտավոր և ստեղծագործ ունակությունների առավել ինտենսիվ օգտագործման հիման վրա տնտեսության էվոլյուցիայի ապահովումն է՝ բնական ռեսուրսների ռազմավարական դերի թուլացման միտումով: Ինովացիոն գործընթացների զարգացում ժամանակակից գլոբալացման պայմաններում, երբ կապիտալի հոսքերը աննախադեպ աճել են և մեծապես ուղղված են բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտ, իսկ նորարարությունների ներմուծումը դարձել է շուկայական տնտեսության առանցքային գործոն, ինովացիոն զարգացման քաղաքականությունն ուղղվում է այդ հոսքերի համար Հայաստանը գրավիչ դարձնելուն՝ առավելագույն կարճ ժամանակաշրջանում երկիրը դարձնելով, եթե ոչ բարձր տեխնոլոգիաներ ստեղծող, ապա գոնե այն սպասարկող երկիր: Նման երկրորդային դերից առաջնայինին (սպասարկողից՝ ստեղծողի) անցման համար իրականացվում է ժամանակակից համակարգերին ինտեգրվելու ունակ գիտաառնադատական համակարգի ձևավորմանն աջակցման քաղաքականություն: ՀՀ-ն արդեն ունի ազգային ինովացիոն ձևավորված համակարգ: Երկրորդ փուլում քաղաքականությունը կուղղվի այնպիսի արտադրությունների կազմակերպման խթանմանը, որոնք կարող են յուրացնել նորագույն նորամուծություններ և արտադրել միջազգային չափանիշներով գիտատար արտադրանք՝ դուրս գալով արտաքին շուկաներ: Չպետք է մոռանանք, որ տնտեսական աճը սովորաբար դանդաղ է ընթանում: Նույնիսկ բարգավաճող տնտեսություններում տնտեսական աճը կազմում է տարեկան 2-3 %:

Այդուհանդերձ, տնտեսական աճի ցուցանիշները փոփոխվում են բարդ տոկոսային հաշվարկի նման՝ տոկոսադրույքի տարեկան 2 տոկոս կայուն աճի դեպքում միայն, տասը տարի հետո կհանգեցնեն նշանակալիորեն ավելի մեծ և առողջ տնտեսության: Հուսանք, որ մեր երկիրը կհաղթահարի բարդ ճգնաժամը և կարճ ժամանակահատվածում կունենանք կայուն տնտեսական աճ:

ԱՐՄԱՆ ԳԱՎԹՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի հայցորդ*

**ՓՈԲՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ՉԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆԸ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԱԶԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՉԸ**

Ժամանակակից աշխարհում փոքր և միջին ձեռնարկատիրության (ՓՄՉ) զարգացման անհրաժեշտությունը ազգային տնտեսությունների վերակառուցման և զարգացման գլխավոր հրամայականներից մեկն է: Այն հանդիսանում է արդյունավետ շուկայական տնտեսության արմատավորման և տնտեսական առաջընթացի երաշխիքը:

Սակայն, ելնելով այս ոլորտի առանձնահատկություններից և կարևորությունից, այդ զարգացումը մեծապես պայմանավորված է ոլորտի զարգացմանն ու աջակցմանն ուղղված պետական քաղաքականության և ռազմավարության առկայությամբ:

Մի շարք երկրներում (Լեհաստան, Չեխիա, Ռումինիա, Թուրքիա, Հունաստան, Ալբանիա, Հունգարիա, Իտալիա, Ավստրիա և Հոլանդիա) մշակվել և իրականացվում են ՓՄՉ զարգացման հստակ պետական քաղաքականություն և ռազմավարություն, իսկ որոշ երկրներում, մասնավորապես, նախկին սոցիալիստական երկրներում, ընդունվել են ՓՄՉ զարգացման վերաբերյալ հատուկ օրենքներ, որոնք կարգավորում և նպաստում են գործունեությանը այդ ոլորտում:

Ընդհանուր առմամբ, եվրոպական երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ նրանցից շատերը չունեն ՓՄՉ զարգացմանն առնչվող հատուկ օրենքներ, ինչը պայմանավորված է կամ այդ երկրներում շուկայական տնտեսության բնականոն զարգացմամբ (արևմտաեվրոպական